

Позаурочна та позакласна освітня (неформальна) діяльність в умовах розвитку стратегії виховання України

Вербицький В.В.,

директор Національного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді МОН України,
доктор педагогічних наук, професор, академік
Академії наук вищої освіти України

У статті окреслений взаємозв'язок закладів позашкільної та загальної середньої освіти у формуванні ключових і предметних компетентностей, проаналізовані основні напрями виховання, обґрунтувати шляхи організації позаурочної та позакласної роботи.

***Ключові слова:** громадська відповідальність, позаурочна робота, позакласна діяльність, підприємливість.*

В сучасному постіндустріальному суспільстві заклад позашкільної освіти (далі – ЗПО) та школа перестали бути монополістами в передачі підростаючому поколінню культурних цінностей і необхідних для продуктивного життя відомостей. Сучасна дитина значно більше пізнає світ через засоби масової інформації, в тому числі Інтернет. Відкритий інформаційний простір, в якому ростуть діти, нівелює роль педагога, як посередника між учнем / вихованцем та знаннями. Чи значить це, що зазначені навчальні заклади втрачають свою функцію? Зовсім ні. По-перше, школа залишається фактично єдиним засобом отримання документа про обов'язкову загальну середню освіту. По-друге, ЗПО та школа є унікальними просторами соціалізації дітей та молоді, що направляються професійними педагогами. По-третє, сучасні навчальні організації – це перш за все територія розвитку особистості.

Для того, щоб зберегти значення позашкільної та шкільної освіти не лише в житті держави і суспільства, але й в житті кожної людини, варто говорити про зміну системи координат, в якій здійснюється сучасний освітній простір. Необхідним є відхід від формалізму в освіті, від сприйняття підростаючого покоління як об'єкта впливу, як економічного, соціального або політичного ресурсу, як маргінальної групи. Лише прийняття учнів / вихованців як партнерів взаємодії та співробітництва дозволяє сучасному педагогу зберегти свій авторитет, а освітній організації реалізовувати задачі формування соціально активних і потенційно успішних громадян.

Одним з основних векторів модернізації цілей освіти повинен стати вектор формування у дитини здібностей робити вибір: обирати потрібне, відділяючи його від непотрібного, визначати що важливо, а що ні. Це означає, що ЗПО та школа мають стати площадками можливостей особистісно значимого вибору. Такі можливості суттєво розширюються за умови інтеграції

формального освітнього простору школи та практик закладу позашкільної освіти.

Для формування ключових і предметних компетентностей у зміст кожного предмету як в позашкільному, так і в загальноосвітньому закладах закладено наскрізні змістові лінії: «Екологічна безпека та сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість і фінансова грамотність» (рис. 1) [2].

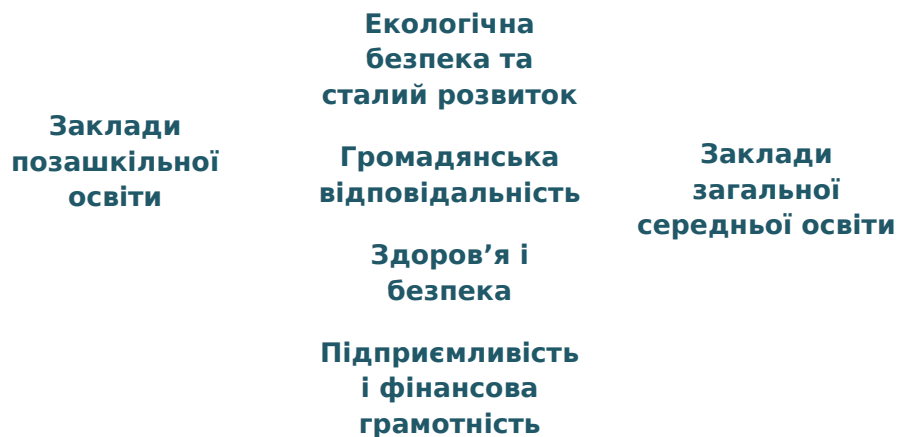

Рис. 1 Взаємозв'язок закладів позашкільної та загальної середньої освіти у формуванні ключових і предметних компетентностей

Призначення наскрізних інтегрованих змістових ліній – формування в учнів / вихованців здатності застосовувати знання й уміння з різних предметів у реальних життєвих ситуаціях або виконання практичних завдань наближених до життя.

Результатом вивчення наскрізних змістових ліній є процес формування ключових компетентностей, які характеризуються доповненням досвіду з урахуванням природних нахилів та здібностей учнів / вихованців, їхніх професійних намірів, наявних готових знань з різних предметів.

Змістова лінія **«Екологічна безпека та сталий розвиток»** націлена на формування соціальної активності, відповідальності та екологічної свідомості в учнів / вихованців, готовності брати участь у вирішенні питань збереження довкілля і розвитку суспільства, усвідомлення важливості сталого розвитку для майбутніх поколінь.

«Громадянська відповідальність» націлена на формування відповідального члена громади і суспільства, який розуміє принципи і механізми функціонування суспільства, а також важливість національної ініціативи; спирається у своїй діяльності на культурні традиції і вектори розвитку держави.

Змістова лінія **«Здоров'я і безпека»** спрямована на формування особистості учня / вихованця як духовно, емоційно, соціально і фізично

повноцінного члена суспільства, здатного дотримуватися здорового способу життя і формувати безпечне життєве середовище.

Змістова лінія «**Підприємливість і фінансова грамотність**» націлена на розвиток лідерських ініціатив, здатність успішно діяти в технологічному швидкозмінному середовищі, забезпечення кращого розуміння молодим поколінням українців практичних аспектів фінансових питань (здійснення заощаджень, інвестування, страхування, кредитування тощо) [3].

Заклади позашкільної та загальної середньої освіти не лише покликані дати учням глибокі й міцні знання, а й мають забезпечувати всебічний розвиток індивідуальності дитини на основі виявлення її задатків і здібностей, здійснювати розумове (світоглядне), моральне (зокрема такі його аспекти, як етичне, гуманістичне, патріотичне, громадянське, екологічне), естетичне (формування естетичної культури), трудове (розвиток активності) та фізичне (особливо санітарно-гігієнічне) виховання (таблиця 1); прищеплювати свідоме ставлення до праці, розвивати необхідні практичні вміння та навички, прагнення до самостійного оволодіння знаннями, інтерес до дослідницької діяльності тощо.

Таблиця 1

Основні напрями виховання

<i>Основні напрями виховання</i>	<i>Визначення</i>
<i>Розумове виховання</i>	<i>це розвиток пізнавальних здібностей і мислення учнів для прищеплення їм культури розумової праці. Особливе значення для розумового виховання має формування наукового світогляду – цілісної системи понять, поглядів, переконань і почуттів, які визначають ставлення людини до навколишньої дійсності та самої себе</i>
<i>Моральне виховання</i>	<i>це цілеспрямоване формування в учнів моральної свідомості, розвиток морального почуття, навчання нормам і правилам суспільного життя та вироблення навичок моральної поведінки</i>
<i>Громадянське виховання</i>	<i>це формування громадянськості як інтегративної якості особистості, що дає змогу людині відчувати себе юридично, соціально, морально й політично дієздатною. Громадянськість – це усвідомлення особистістю своїх прав і обов'язків щодо держави, суспільства; почуття відповідальності за їхнє становище</i>
<i>Екологічне виховання</i>	<i>це формування в людини свідомого сприйняття навколишнього світу, почуття особистої</i>

	<i>відповідальності за діяльність, що так чи інакше пов'язана з перетворенням довкілля, впевненості в необхідності дбайливого ставлення до природи, розумного використання її багатств</i>
Естетичне виховання	<i>формування здатності сприймати й перетворювати дійсність за законами краси, тобто естетичної культури та свідомості. Естетична культура – сформованість у людини естетичних знань, смаків, ідеалів, здібностей та естетичного сприйняття явищ дійсності, творів мистецтва, потреба вносити прекрасне в навколишній світ, оберігати природну красу. Естетична свідомість – форма суспільної свідомості, яка є художньо-емоційним освоєнням дійсності через естетичні сприйняття, почуття, судження, смаки, ідеали й виражається в естетичних поглядах і мистецькій творчості</i>
Трудове виховання	<i>формування свідомого ставлення до праці через прищеплення звички та навичок активної трудової діяльності.</i>
Фізичне виховання	<i>система заходів, спрямованих на зміцнення здоров'я людини, загартування її організму, розвиток фізичних можливостей, формування життєво важливих рухових навичок і вмінь.</i>
Санітарно-гігієнічне виховання	<i>вироблення гігієнічних навичок, підвищення санітарної культури учнів для зміцнення їхнього здоров'я</i>

Ці завдання реалізуються під час навчання в закладі позашкільної освіти та школі. Уроки, лабораторні й практичні заняття дають змогу сформувати в учнів / вихованців глибокі й міцні знання, наприклад, про живу природу, про використання законів природи у народному господарстві, які перетворюються на їхні наукові погляди.

Проте обмежитися діяльністю учнів лише на уроках не можна. Велику роль у розв'язанні завдань освіти, виховання та розвитку школярів відіграють позаурочні й позакласні заняття, які можуть успішно реалізовуватись шляхом інтеграції школи з закладом позашкільної освіти (ЗПО).

Позаурочна робота

Позаурочна робота – це форма організації учнів для виконання ними після уроків обов'язкових, пов'язаних із вивченням курсу, практичних робіт за індивідуальним або груповими завданнями учителя. За змістом ця робота збігається з навчальними заняттями, і її результати оцінюються учителем [1].

Позаурочна робота – надзвичайно важливий компонент навчального процесу, що відбувається за взаємодії розуму, волі, емоцій учнів і вимагає чіткої організації. Вона дає широкі можливості для розвитку творчої активності учнів, їхніх нахилів, здібностей та інтересів.

До позаурочних робіт належать досліди й спостереження тощо. Ці роботи є обов'язковими й проводяться в куточку живої природи, в кабінеті біології, в природі, на шкільній навчально-дослідній земельній ділянці, вдома. Протягом року кожний учень має виконати одну-дві позаурочні роботи.

Якщо в школі немає земельної ділянки, робота учнів може переноситися на земельні ділянки станції юних натуралістів тощо.

У процесі досліджень учні дізнаються про методи застосування досягнень науки на практиці, залучаються до наукового пошуку.

Основна увага має бути зосереджена на таких видах завдань, виконання яких передбачає використання науково-популярної літератури, проведення спостережень, дослідів у куточку живої природи, на навчально-дослідній земельній ділянці та в природі.

За тематикою позаурочні роботи бувають близькими до домашніх експериментальних, а іноді й збігаються з ними. Проте позаурочні роботи складніші, різноманітніші, потребують певного обладнання, постійних керівництва та контролю з боку педагога й пропонуються з урахуванням можливостей учнів.

Позаурочні роботи в кабінеті біології та в куточку живої природи виконуються переважно пізньої осені, взимку й ранньої весни. Їхня організація зумовлюється насамперед необхідністю тривалих спостережень за об'єктами природи, які не вкладаються в розклад навчальних занять.

Такі роботи мають попередній характер. Тому педагогу необхідно своєчасно організувати учнів для постановки дослідів і спостережень за ними в куточку живої природи, аби одержати результати до конкретного уроку.

У процесі вивчення тварин у 7 класі можна організувати різноманітні самостійні роботи з використанням тварин, що мешкають у куточку живої природи. Такі роботи сприяють успішнішому засвоєнню учнями анатомо-морфологічних, екологічних і систематичних понять розділу, ефективному оволодінню вміннями правильно проводити спостереження за тваринами, з'ясуванню таксономічного положення різних видів тварин.

На розвиток пізнавальної самостійності учнів позитивно впливає проведення лабораторних робіт із використанням живих тварин (евглени зеленої, інфузорії туфельки, дощового черв'яка, трубочника, молюсків тощо), вирощених у куточку живої природи. Зазвичай на таких заняттях роботі з натуральними об'єктами відводиться більша частина навчального часу, оскільки вона виконується на етапі вивчення нового матеріалу й має репродуктивний або пошуковий характер. Для успішного проведення таких занять слід попередньо підготувати роздатковий матеріал та інструктивні картки, в яких зазначено тему лабораторної роботи, мету, обладнання й матеріали, хід роботи, а також наведено завдання або запитання.

У куточку живої природи юннати можуть вивчати особливості росту й розвитку кімнатних рослин, вплив факторів довкілля на загальний розвиток рослин.

Закладаючи досліди, учні / вихованці задовольняють свою цікавість і здобувають навички дослідної роботи, що може стати їм у пригоді в подальшому житті (наприклад, якщо хтось із них вирощуватиме культурні рослини у виробничих умовах на великих площах).

Робота в куточку живої природи виховує в учнів / вихованців інтерес і любов до природи й свідоме ставлення до неї, розширює світогляд, розвиває допитливість.

Проведення дослідів у куточку живої природи визначається змістом курсу, що дає змогу спланувати різноманітні роботи з урахуванням вікових особливостей учнів / вихованців та посиленості навантаження, а також дібрати природний матеріал.

Організація позаурочної роботи на шкільній навчально-дослідній земельній ділянці. Позаурочна робота на шкільній навчально-дослідній земельній ділянці має виховне значення лише за умови старанно продуманої організації учнів, яка здійснюється поступово, протягом усього навчального року. Восени учні 6 класу під час уроку біології знайомляться з навчально-дослідною ділянкою та її територіальним планом. Потім у процесі вивчення кожної теми учням дають завдання для проведення дослідів безпосередньо на ділянці.

Працюючи в шкільному плодово-декоративному розсаднику, учні / вихованці удосконалюють свої знання й набувають важливих практичних умінь і навичок. Зокрема, з питань статевого й вегетативного розмноження плодово-ягідних рослин та вирощування садибного матеріалу вони набувають таких важливих практичних умінь і навичок, як підготовка насіння плодкових порід до сівби, висівання насіння, пікірування, окулірування, прищеплення бічних пагонів для керування ростом рослини, формування крони тощо.

Учні старших класів на ділянці ставлять досліди навчального характеру, які дають змогу полегшити засвоєння понять про гібридологічний метод, закони спадковості, гетерозис, поліплоїдію, мутагенез, методи селекції, взаємозв'язки організму та середовища, періодичність біологічних явищ.

Правильно поставлені досліди й спостереження сприяють розвиткові в учнів / вихованців уміння самостійно проводити їх у природі, прищеплюють інтерес до сільського господарства й бажання працювати в ньому.

Проведення дослідів дає змогу якнайповніше реалізувати принцип зв'язку теорії з практикою. Опора на теоретичні знання в процесі практичної діяльності надає роботі учнів осмисленого характеру.

Педагоги багатьох шкіл та позашкільних навчальних закладів України використовують земельну ділянку як навчальну лабораторію, адже набагато ефективніше вивчати рослини на живих об'єктах, у природі. Такі важливі питання, як різні способи розмноження, штучне запилення й щеплення, біологічні особливості сільськогосподарських рослин, стануть цілком

доступними, якщо вивчаються в процесі практичних робіт на заняттях у природі.

Результати виконання завдань на ділянці учні фіксують у щоденниках, гербаріях, колекціях, фотографіях тощо, що є дуже цінним дидактичним матеріалом для занять.

Одним із важливих завдань учнів / вихованців під час виконання роботи на навчально-дослідній ділянці є ведення щоденників дослідної роботи, в яких зазначаються мета, план роботи й календарність її виконання, наприкінці робляться висновки. Приблизну форму щоденника наведено нижче.

Щоденник дослідної роботи

Учнів / вихованців _____ класу / гуртка _____

Школи / ЗПО _____

з дослідю (тема) _____

20__ рік

1. Склад ланки.
2. Культура.
3. Сорт.
4. Тема дослідю.
5. Схема дослідю, площа.
6. Характеристика рельєфу, ґрунту.
7. Характеристика культури.
8. План агрозаходів.
9. Щоденний облік роботи.
10. Схема фенологічних спостережень.
11. Результати дослідю.
12. Висновки.

Найкращі щоденники з гербарними додатками слід експонувати на осінніх виставках, які підсумовують роботу на навчально-дослідній земельній ділянці.

Методика організації та проведення дослідів. Оволодіння методикою й технікою правильного проведення дослідів має виховне, пізнавальне й заразом профорієнтаційне значення.

Навчання проведенню дослідів на навчально-дослідній земельній ділянці об'єднує й розвиває багато навичок, потрібних не лише в сільськогосподарському виробництві, а й для будь-якого точного спостереження та експерименту.

Складаючи план дослідної роботи, завжди треба передбачати вивчення літературних джерел (книжок, брошур, періодичних видань), проведення зустрічей із науковцями тощо.

Слід планувати також вивчення й опанування учнями методики й техніки виконання певних операцій, прийомів праці, складання схем та варіантів дослідю, розрахунків кількості добрив, стимуляторів, отрутохімікатів та їх застосування, складання кормових раціонів тощо.

Не можна забувати й про економічне планування: розрахунки й економічну оцінку вартості засівного й садибного матеріалу, добрив, отрутохімікатів тощо, кількості та вартості робочої сили, передбачуваної продукції, науково-господарського ефекту від застосування того чи іншого заходу.

Важливо навчити учнів / вихованців також організаційному плануванню: реєструвати час початку й закінчення досліду, хто, коли й яку роботу має виконати, як і в якій формі підбивати підсумки досліду, брати участь у виставках, популяризувати й упроваджувати результати дослідної роботи в масову практику.

До складання плану й контролю за його реалізацією слід залучати як учнівський колектив, так і окремих учнів, що підвищує їхню відповідальність за виконання наміченого.

Мета планування – навчити учнів раціонально й продумано здійснювати дослідну й практичну роботу, виховати з них творчих працівників.

Учитель, керівник гуртка, складаючи план дослідної роботи, передбачає в своєму робочому плані методику й техніку навчання учнів, юннатів певним операціям, процесам роботи, додержанню їхньої послідовності. Слід пам'ятати, що неправильно завчені прийоми роботи дуже важко викорінювати. Отже, треба від самого початку навчити учнів / вихованців:

- правильному положенню тулуба, ніг, рук, голови під час виконання роботи;
- правильно користуватися знаряддями праці;
- виконувати окремі операції, застосовувати прийоми роботи з даної теми, а коли вони опановані, слід домогтися правильного темпу їх виконання.

Навчальна й дослідна робота учнів / вихованців має бути суспільно корисною та посилюючою для них.

Глибокому усвідомленню мети досліду, практичної роботи допомагає змагання між окремими учнями / вихованцями за краще їх проведення, за здобуття найвищих результатів.

Перш ніж закладати дослід, учитель ознайомлює учнів із такими поняттями: дослідна ділянка, облікова площа, захисна смуга, повторність досліду, варіанти досліду, контрольний варіант і контрольна ділянка, виключка, облік урожаю, продуктивність та оцінка досліду.

Дослідна ділянка — це частина дослідного поля, виділена для проведення досліду й вивчення того чи іншого питання, передбаченого тематикою дослідної роботи. Від правильного вибору дослідної ділянки (особливо за малих площ) залежить успіх досліду й цінність здобутих результатів та висновків.

Для кожного досліду потрібні *контрольна й дослідна ділянки*, щоб установити, як ті чи інші добрива, агрозаходи, прийоми обробітку ґрунту, насіння тощо впливають на підвищення врожайності певної культури порівняно з контролем. Аби результати досліду були точнішими, беруть кілька однакових ділянок. Кількість контрольних ділянок визначається *повторністю досліду*: для достовірності результатів має бути не менше ніж два-три повторення. Врожай із кожної ділянки збирають і обліковують окремо. За багаторазового повторення

врожай обчислюють як середнє арифметичне. Дослідна ділянка має бути вільною від дерев і кущів. Під час проведення дослідів слід урахувувати властивості ґрунту, умови його обробітку й удобрення, а також які рослини вирощувалися на цих ділянках у минулі роки. Чим більший розмір дослідної ділянки, тим точнішими будуть результати дослідів. Бажано, щоб ділянка мала форму видовженого прямокутника (2x10 або 5x10 м). Це зручно для роботи та обліку врожаю.

Облікова площа дослідної ділянки — це площа, з якої обчислюють зібраний урожай.

Захисна смуга — частина дослідної ділянки, яка з кожної сторони захищає посіви від впливів сусідніх ділянок, витоптування, пошкодження рослин. На шкільній ділянці ширина захисної смуги має становити: 5—10 рядків із поздовжньої сторони і 50—70 см із поперечної для зернових культур і відповідно 2—3 рядки та 50—70 см — для просапних.

У процесі дослідів із захисних смуг беруть рослини для визначення розвитку кореневої системи, динаміки росту, виготовлення гербарію, колекцій тощо. Врожай із цих смуг завжди збирають на день-два раніше, і його не зараховують до загального врожаю з дослідної ділянки.

Під час проведення дослідів часто трапляється, що на частині ділянок рослини зазнають пошкоджень, вимокають або не сходять. Аби це не спотворило результатів дослідів, пошкоджені площі акуратно обміряють і виключають із загальної площі облікової ділянки (їх називають *виключками*).

Дуже важливо, щоб дослідна робота була цікавою. Збудженню інтересу й закріпленню знань учнів особливо сприяють:

- різні практичні, лабораторні роботи, дослідів з рослинами й тваринами, які дають порівняно швидкі ефект і результати;
- показ і вивчення явищ, об'єктів у їхньому русі й розвитку;
- жвава, цікава розповідь учителя, диспути учнів, демонстрування наочних посібників, кінофільмів, робота з мікроскопом;
- наявність у роботі нового або елементів нового;
- ознайомлення з досягненнями біологічної науки, новими об'єктами для вивчення;
- самостійність у роботі, подолання перешкод і відповідальність за доручену справу.

Виконання позаурочної роботи може бути різним залежно від характеру завдання й часу, необхідного для проведення тих чи інших дослідів або спостережень. Іноді виконання завдань доводиться переносити на весняно-літній період.

До позаурочних робіт належать і літні завдання, що передбачені програмою. Учні проводять фенологічні спостереження за ростом і розвитком рослин у природі, на шкільній навчально-дослідній земельній ділянці. Наприклад, улітку учням 6 класу пропонується скласти гербарій бур'янів і кормових рослин, навчитися розпізнавати найпоширеніші бур'яни, кормові й лікарські рослини, провести спостереження за ростом і розвитком рослин.

Учитель має добру нагоду збагатити кабінет біології цікавими об'єктами за допомогою учнів, які під час літніх канікул вирушають у різні райони України, а також близьке й далеке зарубіжжя. Заздалегідь дізнавшись про це, вчитель дає учням індивідуальні завдання привезти певні об'єкти, потрібні для кабінету, враховуючи вимоги охорони природи. При цьому вчитель завжди націлює учнів на якісне виконання й оформлення роботи, яку потім оцінює.

Дуже важливо передбачити групові літні завдання, насамперед тривалі досліди на шкільній навчально-дослідній земельній ділянці. Кожна група учнів має брати участь у плануванні закріпленого за нею досліду, його закладанні з використанням агротехнічних прийомів, які сприяють розвитку рослин на дослідних і контрольних ділянках протягом літа. Для цього вчителю необхідно своєчасно підготувати докладний інструктаж для учнів із кожного завдання.

Позакласна робота

Позакласна робота дає можливості не лише для розширення й поглиблення знань, а й для розвитку творчої активності й самостійності учнів, їхніх нахилів, здібностей, кругозору, трудового, морального, естетичного, екологічного виховання, підвищення інтересу до предмета. Позакласна робота допомагає формувати учнівський / юннатський колектив і виховує почуття відповідальності перед ним. У процесі позакласної роботи учні / вихованці навчаються знаходити науково обґрунтовані рішення під час розв'язування конкретних практичних завдань у різних життєвих ситуаціях, проводити досліди, спостереження, орієнтуватися в сучасній науково-популярній літературі з різних галузей знань, уміло користуватися нею.

Позакласна пізнавальна діяльність сприяє реалізації диференційованого підходу до навчання й виховання зі збереженням єдиного та обов'язкового навчального плану. Індивідуальний підхід у позакласній роботі формує позитивне ставлення учнів / вихованців до предмета, оскільки навчання у вільний час у невимушеній атмосфері дає змогу донести до учнів / вихованців теоретичні знання в доступнішій формі.

Позакласна робота має профорієнтаційне значення, задовольняючи потреби учнів / вихованців у розвитку творчих, конструювальних та експериментальних умінь. Крім того, вона відіграє важливу роль у формуванні діалектико-матеріалістичного розуміння розвитку природи, оскільки лише на багатьох прикладах учні / вихованці можуть самостійно дійти висновку про те, що зв'язок між формами руху матерії є проявом законів діалектики.

Отже, організація й проведення позакласної роботи дає змогу розв'язати багато проблем, які виникли на сучасному етапі перебудови освіти в Україні, а саме:

- уникнути перевантаження програм із біології й наблизити біологічну освіту до життєвих потреб учнів / вихованців;
- повніше задовольнити пізнавальні інтереси школярів;
- органічно поєднати навчальну мету, навчальний матеріал та безпосередній життєвий досвід підлітка з його участю в практичних завданнях, що збагачує життєвий досвід.

Позакласна діяльність із предмета дає змогу зробити навчально-виховний процес у навчальному закладі цілісним, гармонійно комплексним, індивідуально-особистісним.

Позакласна робота сприяє розв'язанню важливого завдання — вибору учнями / вихованцями професії та підготовки до неї. В позакласній роботі формуються професійні інтереси, розширюється світогляд, здобуваються деякі спеціальні знання, вміння й навички; учні / вихованці можуть випробувати себе в обраній ними галузі знань. Для цього в навчальних закладах проводять лекції, бесіди, диспути про різні професії, екскурсії, знайомлять з відповідною літературою.

У педагогічній теорії та практиці роботи закладів позашкільної освіти та шкіл виокремлюють три форми позакласної роботи з біології: індивідуальну, групову та масову.

Індивідуальна форма передбачає такі види позакласної роботи: робота з науково-популярною літературою, довідниками, словниками; підготовка доповідей, рефератів; досліді й спостереження в природі, теплиці, куточку живої природи; виготовлення годівниць для птахів; шефство над сільськогосподарськими тваринами; проведення фенологічних спостережень; самоспостереження; виготовлення таблиць, моделей, обладнання для навчальних занять, кабінету біології. До *групової форми* належать: робота в гуртках, учнівських об'єднаннях (товариствах, клубах), випуск біологічного бюлетеня, стендів рослин Червоної книги тощо, до *масової*— біологічні вечори, олімпіади, тижні біології, декади, місячники, вікторини, конференції, лекції, біологічні товариства, учнівські лісництва, екскурсії та ін.

Поділ позакласної роботи на окремі форми та види є умовним: окремі їхні елементи тісно пов'язані між собою, взаємно інтегруються. Наприклад, готуючись до біологічного вечора, учні / вихованці виконують індивідуальні, групові та масові завдання.

Інтеграція загальної середньої та позашкільної освіти

У сучасних умовах виникла нагальна потреба в тому, щоб сучасна українська школа, якщо вона дійсно хоче забезпечити підростаючому поколінню нову якість освіти, почала будувати принципово іншу функціональну модель своєї діяльності, що базується на принципі повноти освіти. Останнє означає, що в українській школі вперше загальна середня і позашкільна освіта дітей могли б стати рівноправними, взаємодоповнюючими компонентами і тим самим створили б єдиний освітній простір, необхідний для повноцінного особистісного розвитку кожної дитини.

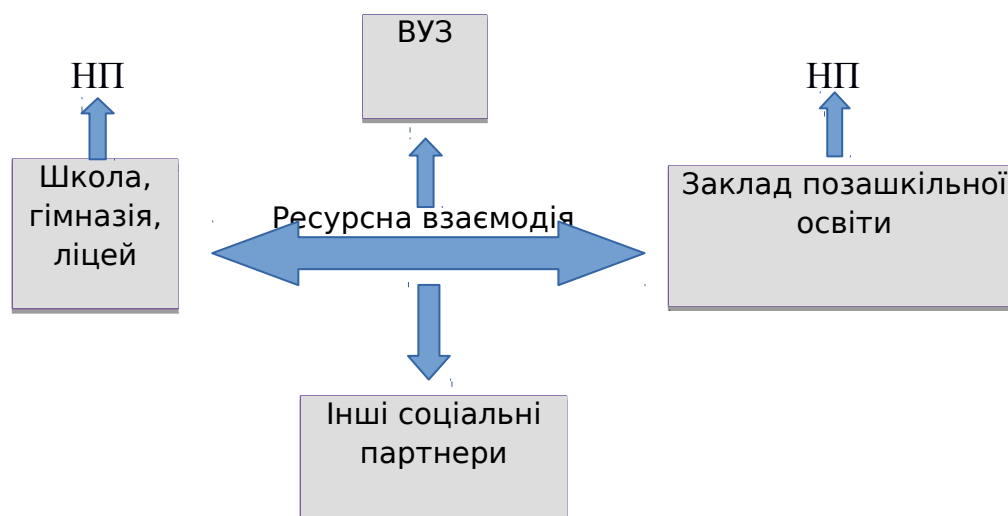
Модернізація української системи освіти передбачає інтеграцію загальноосвітніх шкіл та установ позашкільної освіти місцевого і регіонального рівнів в єдиний освітній простір, де кожна установа є унікальним за своїми цілями, змістом, методами і прийомами діяльності.

Необхідність інтеграції обох видів освіти обумовлена також тим, що на тлі кризових явищ українського суспільства в дитячому, підлітковому та молодіжному середовищі в останні роки стався катастрофічний ріст різноманітних форм асоціальної поведінки. Відчувається гостра необхідність

зниження напруженості, нетерпимості, агресивності серед дітей та підлітків. Для цього в першу чергу необхідно збільшити педагогічний вплив на дітей, підвищити їх зайнятість соціально корисною справою.

Позашкільна освіта, виходячи зі своєї своєрідності, органічно поєднує різноманітні види організації змістовного дозвілля (відпочинок, розваги, свята, творчість), з різними формами освітньої діяльності і, як наслідок, скорочує простір девіантної поведінки, вирішуючи проблему зайнятості дітей.

За великим рахунком загальна середня і позашкільна освіта не повинні існувати один без одного, бо окремо вони однобічні і неповноцінні (рис. 2). Як цілісна окрема дитина у всьому різноманітті її потреб і здібностей, так і освіта повинна бути комплексною, що забезпечує повноцінний розвиток дитини в усьому багатстві її запитів і інтересів. Найголовніше полягає в тому, що залучення дітей до системи позашкільної освіти змінює уклад їхнього життя, збагачує життя дітей новими соціальними зв'язками, інтересами, цінностями, життєвими орієнтирами. Тому є всі підстави стверджувати, що позашкільна освіта дітей є необхідним компонентом повноцінної загальної освіти. Щоб позашкільна освіта могла повною мірою реалізувати закладений в ній потенціал, необхідна чітка і злагоджена робота всієї педагогічної системи. Тому педагогам так важливо знати і розуміти проблеми один одного – тих, хто професійно займається позашкільною освітою дітей, і тих, хто пов'язаний з предметним навчанням в школі.

НП – навчальна програма

Рис. 2 Інтеграція ресурсів загальної середньої і позашкільної освіти

Якщо є плюси від інтеграції позашкільної і загальної середньої освіти, а одним з найважливіших плюсів це розвиток особистої мотивації і задоволення інтересів учнів / вихованців, то розвиток інтегрованої позашкільної освіти дозволить самореалізуватися повною мірою не тільки учням / вихованцям, а й безпосередньо педагогам. Якщо такий підхід зберегти і розвивати, то підвищиться педагогічний потенціал позашкільної освіти, який здатний не

тільки впливати на особистісний розвиток зростаючої людини, але і на формування певного способу життя дитини. Це пов'язано з тим, що у позашкільній освіті задовольняються не лише освітні, а й інші соціальні потреби дітей.

Висновки

- Велику роль у розв'язанні завдань освіти, виховання й розвитку учнів / вихованців відіграють позаурочні та позакласні роботи. Для них характерні високі пізнавальна активність і самостійність учнів / вихованців, поглиблене й різнобічне вивчення живої природи з урахуванням інтересів та нахилів дітей.

- Позаурочні роботи виконуються всіма учнями / вихованцями в кабінеті біології, в куточку живої природи, на шкільній навчально-дослідній земельній ділянці за завданням педагога. Їхній зміст тісно пов'язаний із навчальною програмою, якою передбачено проведення дослідів і спостережень із підготовкою їх для демонстрування на уроках / заняттях, виготовлення біологічних колекцій і гербаріїв, роботу з мікроскопом, розв'язування генетичних задач.

- Позакласні заняття є формою організації добровільної роботи учнів поза уроками під керівництвом педагога для заохочення й виявлення їхніх пізнавальних інтересів і творчих здібностей, розширення й доповнення шкільної програми з біології.

- Позакласна робота з біології має бути якнайтісніше пов'язана з такими видами занять, які передбачають самостійні дослідження школярів, дають змогу відчути їм стан першовідкривачів, підвищують інтерес до пізнання живої природи. У педагогічній теорії та практиці роботи шкіл умовно виокремлюють три форми організації позакласної роботи з біології: індивідуальну, групову й масову.

- Усі форми позаурочних і позакласних робіт за змістом і методами виконання пов'язані з уроком. На уроках в учнів виникає потреба щось глибше або ширше пізнати, яка задовольняється на позакласних заняттях, а потім розвивається далі під час вивчення окремих тем.

- Модернізація української системи освіти передбачає інтеграцію загальноосвітніх шкіл та установ позашкільної освіти в єдиний освітній простір, де кожна установа є унікальним за своїми цілями, змістом, методами і прийомами діяльності.

- Одним з найважливіших плюсів інтеграції позашкільної і загальної середньої освіти є розвиток особистої мотивації і задоволення інтересів учнів / вихованців. Розвиток інтегрованої позашкільної освіти дозволить самореалізуватися повною мірою не тільки учням / вихованцям, а й безпосередньо педагогам.

Список використаної літератури

1. Загальна методика навчання біології: Навч. посібник для студ. вузів / І. В. Мороз, А. В. Степанюк, О. Д. Гончар ; [та ін.] ; за заг. ред.: І. В. Мороз. – Київ: Либідь, 2006 . – 590 с. : рис., табл. - Бібліогр. в кінці розд.
2. <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/naskrizni-zmistovi-liniyi>
3. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/onovlennya-12-2017/15.biologiya-6-9.docx>